

Torben Arboe:

”... en plaffert af en pennepose”

– lidt om opdatering af ordbogsdefinitioner

Ovenstående betydningsforklaring i Feilbergs jyske ordbog (bd. 2, 1896-1904) stødte jeg på under redaktion til Jysk Ordbog af ordet *kartoffel-bøsse*, en slags legetøj.

Men hvad i alverden betyder ordene *plaffert* og *pennepose*? *Plaffert* må være afledt af verbet *plaffe* (= skyde med knaldende lyd, knalde); men Feilberg har ikke *plaffert* med i sin ordbog, så han må betragte ordet som rigsdansk. Det er da også optaget i Ordbog over det Danske Sprog (ODS), hvor det har definitionen: ”(mindre ell. gammelt) skydevaaben”, men nu ”lidet brugeligt” (bd. 16, 1936). Samme sted beskrives det som en slags lommepistol, og som eksempel nævnes en *hylde-bøsse* (lavet af en gren eller kvist af et hylde træ).

Dermed har vi våbnets dimensioner omtrent på plads; men hvad er det så for en *pennepose*, det er lavet af? Heller ikke dette ord findes hos Feilberg; men ODS giver ordet (”især tilhørende forældet sprog”) en længere forklaring: ”den nederste, hule del af en (penne-)fjer (der tilskæres i spidsen for at tjene som skriveredskab ell. med afskaaren øverste del danner et lille rør); fjerpose (1); ogsaa: (tilskaaren) fjerpen”. En pennepose el. fjerpose er altså det lille rør nederst i en gåsefjers ribbe; det våben, man kan danne deraf, må blive beskedent. Man presser den bredeste ende af røret gennem en kartoffelskive og får dermed en prop i røret; det gentages for rørets smalle ende, og presser man nu med en tynd pind som ladestok den bredeste prop hurtigt op mod den smalleste, vil lufttrykket presse den smalle prop ud med et lille plaf. En kilde bemærker, at kartoffelbøssen især var legetøj for *små* drenge.

Definitionen til Jysk Ordbog blev herudfra: *kartoffel-bøsse* = ”lille legetøjsbøsse, lavet af en kraftig (penne-)fjer og med et stykke kartoffel som ladning”; citater vil så vise den nærmere udformning og brug. Hermed tilsigter vi, at forklaringen virker forståelig for nutidige og fremtidige læsere (modsat Feilbergs).

Ordet er også optaget i Supplementet til ODS (bd. 4, 2001), og Ømålsordbogen anfører det med lignende definition fra en af sine kilder (bd. 9, 2008). Som synonym har Jysk Ordbog ordet *fjer-bøsse* = ”primitiv legetøjsbøsse, lavet af gåsefjer”; ifølge et citat dér lades også dette våben med små stykker af en kartoffelskive.